

ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

С. Б. БУЛЕЦА

Сібілла Богданівна Булеца, кандидат юридичних наук, доцент Ужгородського національного університету

ПОНЯТТЯ «ЗДОРОВ'Я» ЯК ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Надання медичних послуг і інші форми медичного втручання прямо і безпосередньо пов'язані з дією на організм людини, і, зокрема, на такі особисті немайнові блага як життя та здоров'я, що належать їй від народження. В юридичній літературі справедливо вказується, що «будь-яка цілеспрямована дія на організм людини в рамках професійної медичної діяльності допускає або припускає завдання шкоди стану здоров'я»¹.

Медичні послуги часто супроводжуються шкідливими для організму людини ефектами, які використовуються з метою запобігання завдання ще більшої шкоди здоров'ю або життю, і навіть при високому ступені вірогідності їх негативної дії на організм, відмовитися від яких неможливо.

Медичними послугами користуються практично всі громадяни протягом всього свого життя, у зв'язку з чим проблеми реалізації і захисту особистих немайнових прав з приводу перерахованих нематеріальних благ при наданні медичної допомоги набуває особливої актуальності і важливого значення.

З розвитком рівня медичної науки і практики, а, отже, з ускладненням медичних прийомів і способів дії на організм людини, з використанням все нових медичних засобів і медичних технологій, актуальність і гострота проблеми зростають, а потреби в подальшому вдосконаленні правового механізму реалізації і захисту особистих немайнових прав підвищуються.

З урахуванням викладеного представляється істотним недоліком те, що чинне цивільне законодавство лише перераховує ті особисті немайнові блага, що підлягають цивільно-правовому захисту, але не дає їм визначення, не розкриває зміст суб'єктивних цивільних прав, що виникають з приводу таких благ. Разом із тим розвиток і вдосконалення цивільного законодавства, у сфері надання медичних послуг повинно ґрунтуватися на фундаментальних конституційних принципах визнання і дотримання основних прав і свобод людини, на реальному відродженні права громадян вільно і самостійно розпоряджатися своїми правами.

Для досягнення цих цілей необхідний глибокий науковий аналіз понять і змісту основних невідчужуваних нематеріальних благ, розробка їх визначень, здатних у подальшому лягти в основу легальних дефініцій, що, своєю чергою, дозволить виявити і конкретизувати зміст тих, що виникають з їх приводу суб'єктивних цивільних прав, удосконалити правовий механізм їх реалізації та захисту.

Відношення представників правової науки до легальних понять і дефініцій не є однозначним. Деякі учені заперечують необхідність і корисність розробки і закріплення в законі легальних визначень, вважаючи, що це неминуче обмежує сприйняття реальної суті і змісту того або іншого явища, оскільки, на їх думку, жодне визначення не здатне їх виразити. Так, обговорюючи питання про значення легальних дефініцій і інших, закріплених у нормативних актах положень, В. І. Сенчищев відзначає, що «вірогідність

досягнення якого-небудь єдиного розуміння того чи іншого питання в теоретичній його площині стає практично неможливо без врахування суб'єктивних позицій дослідника. Тому яке-небудь цілком послідовне з однієї точки зору обґрунтування того або іншого положення може бути спростовано з іншої точки зору»².

Ми дотримуємося іншої позиції, відповідно до якої слід визнавати значення обґрунтування і формулювання категорій і понять, і яку переконливо представив О. С. Іоффе, підкреслюючи, що «...в категоріях і поняттях відбиваються об'єктивні закономірності досліджуваних явищ і, що наука не виникає, поки такі закономірності залишаються нерозпізнаними»³.

Поняття – універсальний засіб пізнання, а правові поняття є засобами, через які в цивільному праві, в результаті переходу від конкретного до абстрактного, відбувається узагальнення. Вони, по-перше, «забезпечують одноманітне застосування, додають цивільному праву цілісність, послідовність. Освіта і відособлення поняття в конкретних розпорядженнях спрощує нормативні акти, звільняє їх від повторень, робить лаконічнішими; по-друге, є зв'язуючою ланкою між відносинами, що мають морально-етичний підтекст, і їх віддзеркаленням у цивільно-правових нормах»⁴.

У правових нормах, регулюючих відносини, що виникають у сфері охорони здоров'я, законодавець постійно звертається до таких особистих нематеріальних благ, як життя, здоров'я, не даючи їм визначення, виходячи з презумпції очевидності для всіх того, який сенс в них вкладається. Нам представляється необхідним мати точніше уявлення про те, що є такими благами, їх визначення та значення для правового регулювання.

Правовий аналіз і розробка понять перерахованих нематеріальних благ необхідні, оскільки від цього залежить і правильне розуміння змісту суб'єктивних цивільних прав, які з приводу цих благ виникають. Нам імпонує позиція М. Н. Малєїної, відповідно до якої»...одна з гарантій права на життя – закріплення на рівні закону поняття життя і смерті»⁵. Не менш актуальним, на наш погляд, являється закріплення в законі поняття життя та здоров'я.

Ці блага відносяться до групи пов'язаних з особою немайнових благ, які характеризуються тим, що є оборотоздатними в силу прямої вказівки закону.

Людське життя – одна з абсолютних цінностей у нашій цивілізації і культурі. Життя є основним фундаментальним особистим немайновим благом, а право на життя – одним з основних природних прав людини. З життям пов'язана невід'ємна соціально-юридична властивість людини – правоздатність, що є основою правового статусу громадянина, дозволяє йому бути носієм суб'єктивних цивільних прав і обов'язків.

Поняття «здоров'я» людини не є достатньою мірою детермінованим, що пояснюється великою різноманітністю індивідуальних особливостей найважливіших показників життєздатності людини, а також множинністю чинників, що впливають на стан здоров'я. «Здоров'я, – пише Б. Тобес – це динамічний стан, фізичне, психічне, репродуктивне і психологічне благо»⁶. На його думку, «давати особливе визначення здоров'ю зовсім не обов'язково».

Дійсно, у різних людей, як з погляду об'єктивних параметрів, так і з погляду суб'єктивних відчуттів здоров'я різне. Однак, це не може бути перешкодою для спроб визначення здоров'я, які неодноразово робилися. Так, в преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони (ВОЗ) здоров'я закріплено, що «здоров'я – є стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів»⁷. Здоров'я, відповідно до ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я, – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя людини, а не лише відсутність хвороб, інвалідності чи інших фізичних або душевних вад⁸. Це благо, невіддільне від особистості людини. Складовими частинами права громадян на охорону здоров'я є: життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд, соціальне обслуговування і забезпечення, необхідні для підтримки здоров'я; безпечно для життя і здоров'я навколишнє середовище; безпечні і здорові умови праці, навчання, побуту і відпочинку, кваліфікована медико-санітарна допомога, включаючи вільний вибір лікаря і лікувальної установи; достовірні і своєчасні інформації про стан свого здоров'я, здоров'я населення, включаючи існуючі і можливі фактори ризику і їхній ступінь; правовий

захист від незаконних форм дискримінації, пов'язаних зі станом здоров'я; відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди та ін. (ст. 6 Основ).

Зазначимо, що можливість використання такого визначення здоров'я для потреб права викликає сумнів у зв'язку з дуже широким змістом, який в нього вкладений. По-перше, у визначенні здоров'я привертає увагу слово «благополуччя» – це певний достатній рівень життя людини, можливо, певні майнові вигоди або взагалі це визначення терміну «щастя». На нашу думку, воно не має жодного стосунку до визначення терміну «здоров'я», бо здоров'я – це повноцінний фізичний, психічний, фізіологічний та психологічний стан людини, який залежить від факторів навколишнього середовища та соціальних умов життя людини при відсутності фізичних, моральних страждань та душевних переживань. Під час хвороби людина переживає певне психологічне навантаження, а в окремих випадках і фізичні страждання, тому лише при їх відсутності вона володіє здоров'ям. По-друге, повне соціальне благополуччя не може служити критерієм стану здоров'я людини, оскільки воно, перш за все, виражає суспільний статус суб'єкта. А по-третє, соціальна повноцінність індивіда не завжди визначається його фізіологічним станом, і навпаки. Здоров'я є конкретний стан організму людини, що характеризується сукупністю індивідуальних фізіологічних і психологічних ознак. Причому, абсолютно повне фізичне і психічне здоров'я людини – явище достатнє рідкісне. Невипадково деякі дослідники вводять поняття так званого «абсолютного здоров'я», яке розглядається як ідеальне, таке, що не існує в реальних умовах, стан організму, що служить своєрідною точкою відліку.

Здоров'я конкретної людини в конкретний відрізок часу є стан, протилежний хворобі, проте не має чітких меж, оскільки існують різні перехідні стани. Враховуючи це, М. Н. Малєйна відзначає: «Стан здоров'я може бути встановлене на підставі особистих (суб'єктивних) відчуттів конкретної людини в сукупності з результатами клінічного обстеження, із врахуванням статті, віку, соціальних, кліматичних, географічних, побутових умов, в яких живе або тимчасово знаходиться людина»⁹.

Здоров'я, на наш погляд, не виключає наявності в організмі людини наявності об'єктивно хворобливих початків. Тому замість поняття «здорова людина» правильніше вживати словосполучення «практично здорова людина», тобто, у якого відхилення, що спостерігаються в організмі, від норми не позначаються на його самопочутті.

У медицині розрізняють стан між здоров'ям і хворобою, відносячи до такого стану перенапруження захисних механізмів організму, адаптацію організму до умов, що змінилися, і тому подібне. Ймовірно, для права таке розмежування не повинне мати якогось значення.

Здоров'я визначається як правильна, нормальна діяльність організму, його повне фізичне і психічне благополуччя, причому здоров'я людини не є якоюсь незмінною сутністю, що зберігається до кінця його днів.

А. В. Тихомиров розглядає здоров'я людини як «медико-біологічний статус індивіда в умовах фізичного і психічного благополуччя організму при належній його діяльності, який слід підтримувати самостійно, використовуючи ті, що для цього надаються державою можливості»¹⁰. На думку автора, «здоров'я – категорія динамічна, воно схильне до фізіологічних і патологічних змін»¹¹.

В популярній медичній енциклопедії під здоров'ям розуміється стан, протилежний хворобі, який не можна визначити з достатньою точністю, оскільки він пов'язаний з великою широтою коливань найважливіших показників життєдіяльності людини і пристосованими можливостями організму¹².

А. А. Теракопов, досліджуючи, проблеми психологічної безпеки людини, приходять до висновку про те, що безпечний стан як комплексне явище включає в себе «фізичне, психічне, генетичне, репродуктивне, інтелектуальне і духовне здоров'я і забезпечується системою економічних, політичних, екологічних, інформаційних, юридичних та інших заходів»¹³. При цьому на перше місце за важливістю автор справедливо відносить фізичні і психічні компоненти здоров'я.

Здоров'я як особливий фізіологічний стан організму людини може піддаватися корекції з метою відновлення, підтримки або зміцнення, причому головна роль в цьому належить медицині як сукупності наук про хвороби, їх лікування і попередження.

У юридичній літературі висловлюються різні погляди на правову оцінку здоров'я, наприклад, К. І. Голубев і С. В. Наріжний, говорять про проблеми розмежування майнових і немайнових благ, до характерних особливостей немайнових благ відносять їх нематеріальний характер, тобто, «більшості з них (за винятком здоров'я, навколишнього середовища) не мають матеріальних властивостей»¹⁴. Таким чином, автори приходять до висновку, що здоров'я, як одному і видів немайнових благ, властивий речовий характер і що категорія «нематеріальні блага» включає окрім дійсно нематеріальних також і матеріальні блага (тобто речовий зміст, наприклад, здоров'я і цілісність організму людини, навколишнє середовище). Тоді слова «нематеріальний» і «немайнові» є синонімами. У цьому випадку в лексичному плані використана термінологія виглядає коректною. Проте в даному варіанті відсутній термін для немайнових, але речових благ, таких, як здоров'я і цілісність організму. З такою позицією важко погодитися, тим більше, що автори не показують в чому, на їх погляд, виражається речовий характер здоров'я як особистого немайнового блага. Навряд чи доцільно і методологічно вірно бачити речові властивості здоров'я в тому, що воно забезпечується за допомогою нормального функціонування організму людини і його організму в цілому.

З урахуванням виявлених ознак здоров'я, а також тієї обставини, що в ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я громадян здоров'я як об'єкт правової охорони представлено в двох видах – фізичному та психічному, – пропонується наступне визначення здоров'я: здоров'я є особисте немайнове благо вищого рівня і природного характеру, що охороняється законом, належить життєздатній людині, виражається у відсутності патології (хворобливого відхилення функціонування організму від норми), у відносному фізичному і психічному благополуччі, і забезпечує нормальне функціонування органів життєзабезпечення і організму в цілому. А право на здоров'я у цивільно-правовому аспекті слід розглядати як особисте немайнове право, що виникає з приводу особливого блага – здоров'я людини і забезпечує здатність людини реалізувати це право шляхом відповідних правомочностей. Воно є не лише нематеріальним благом, а й великою соціальною цінністю.

Для успішної реалізації функцій правового регулювання і захисту особистих немайнових прав необхідно підвищити роль цивільного законодавства шляхом закріплення в ст. 283 Цивільного кодексу України легального визначення здоров'я.

¹ Тихомиров Л. В. Медицинское право. – М., 1998. – С. 411.

² Сенчицев В. И. Объект гражданского правоотношения / Актуальные проблемы гражданского права. – М., 1998. – С. 111.

³ Иоффе О. С. Гражданское право. Избранные труды. – М., 2000. – С. 756.

⁴ Гарзимович Д. Л. Оценочные понятия в современном гражданском праве / Цивилистические записки. Меж-вузовский сборник научных работ. – М., 2001. – С. 132-133.

⁵ Малейна М. Н. Человек и медицина в современном праве. – М., 1995. – С. 85.

⁶ Тобес Б. Право на здоровье. Теория и практика. – М., 2001. – С. 25.

⁷ Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я. // Всесвітня організація охорони здоров'я. Основні документи. – Женева, 1977. – С. 5.

⁸ Основи законодавства України з охорони здоров'я від 10.11.1992 р. № 2801-ХІІ // ВВРУ. – 1993. – № 4. – Ст. 20.

⁹ Малейна М. Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита. – М., 2000. – С. 76.

¹⁰ Тихомиров Л. В. Вказана праця. – С. 74.

¹¹ Там само. – С. 12.

¹² Популярна медична енциклопедія / За ред. Б. Б. Петровського. – М., 1979. – С. 225.

¹³ Теракопов А. А. О правовых аспектах психической активности и психологической безопасности человека // Гос. и право. – 1993. – № 4. – С. 88-89.

¹⁴ Голубев К. И, Нарезный С. В. Компенсация морального вреда как способ защиты личных неимущественных прав. – Спб., 2000. – С. 43.

Отримано 9.04.2008

Резюме

В данной статье рассматривается проблема гражданско-правового определения понятия «здоровье». Выявлено, что на сегодняшний день отсутствует определение понятия «здоровье» в Гражданском кодексе, а в Основах законодательства об охране здоровья, это понятие не в полной мере подходит под гражданско-правовые категории. В тоже время, дано новое определение понятие здоровья с точки зрения гражданского права.

О. П. ВІХРОВ, І. О. ВІХРОВА

Олександр Петрович Віхров, доцент, кандидат юридичних наук, доцент Київського славістичного університету

Ірина Олександрівна Віхрова, студентка Київського університету права НАН України

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ГОСПОДАРСЬКІ ПРАВОВІДНОСИНИ У ГАЛУЗІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ

Галузь телекомунікацій у сучасних умовах виступає однією з таких, що визначають напрями і темпи науково-технічного прогресу. В рамках даної галузі здійснюється впровадження новітніх інформаційних технологій, створюється і підтримується інфраструктура ринкової економіки і суспільства в цілому. Все це зумовлює важливість і актуальність питань правового регулювання господарської діяльності у галузі телекомунікацій, висуває завдання вдосконалення такого регулювання в число важливих наукових і практичних завдань.

Аналіз публікацій останніх років показує, що в юридичній науці лише закладаються засади дослідження питань правового регулювання відносин у галузі телекомунікацій¹, у тому числі питань регулювання господарської діяльності у цій галузі². Причому, насамперед висвітлюються договірні аспекти³. Після прийняття Господарського кодексу (ГК) України і Закону України «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 р. зазначені питання порушувалися в навчальній⁴ і науковій⁵ літературі, у тому числі певною мірою в дисертаційних роботах⁶. Разом з тим організаційно-господарські відносини у цій галузі ще не були предметом спеціального наукового дослідження.

Зважаючи на сказане, метою даної статті є проведення на основі нормативних положень ГК України і висновків юридичної теорії наукового аналізу організаційно-господарських відносин (правовідносин), які складаються в галузі телекомунікацій.

Починаючи такий аналіз, перш за все доречно відзначити, що організаційно-господарські відносини у даній галузі, згідно ст. 3 ГК України, є одним із видів господарських відносин. Вони складаються у процесі управління господарською діяльністю в галузі телекомунікацій між суб'єктами господарювання, що здійснюють таку діяльність, та відповідними суб'єктами організаційно-господарських повноважень.

Серед суб'єктів останньої групи насамперед слід назвати органи державної влади, які здійснюють управління і регулювання господарської діяльності у цій галузі, наділені господарською компетенцією щодо суб'єктів господарювання і вступають із цими суб'єктами в організаційно-господарські відносини у процесі такого управління та регулювання. Це Міністерство транспорту та зв'язку України (Мінтрансзв'язку)⁷, Державний департамент з питань зв'язку та інформатизації (Держзв'язку) – урядовий орган державного управління у складі Мінтрансзв'язку⁸, Національна комісія з питань регулювання зв'язку України (НКРЗ)⁹, Державна інспекція зв'язку – урядовий орган державного управління, підпорядкований НКРЗ¹⁰ та інші.